

**АСІМЕТРЫЯ Ё МОВЕ НАВУКІ
(на прыкладзе тэрміналагічнай сінаніміі)**

Д. А. Карпечкіна

(Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова»,
кафедра агульнага і славянскага мовазнаўства)

Артыкул прысвечаны адной з актуальных праблем сучаснага тэрміназнаўства – наяўнасці некалькіх намінацый для называння аднаго навуковага паняцця. Выяўляюцца прадуктыўныя структурныя і семантычныя тыпы тэрміналагічнай сінаніміі, прапануюцца шляхі пераадолення названай праблемы.

Пачынаючы з этапу станаўлення нацыянальных тэрмінасістэм і да нашага часу даследчыкі ў асноўным сыходзяцца на думцы, што для мовы навукі характэрны адназначныя суадносіны азначальнага і азначаемага, што павінна было б страхавець тэрміны ад ужывання ў сінанімічным радзе. Але назіранні не толькі за сферай функцыянавання (мова навуковых артыкулаў, манаграфій), але і за сферай фіксацыі (слоўнікі і спецыялізаваныя даведнікі) навуковых намінацый пераконвае ў наяўнасці асіметрыі ў тэрміналагічных сістэмах, якая праяўляецца ў існаванні некалькіх тэрмінаў для абазначэння аднаго і таго ж паняцця. Гэта абумоўлена тымі ж прычынамі, што і ў агульнаўжывальнай лексіцы: здольнасцю мовы называць адзін прадмет ці з'яву па-рознаму, «паколькі ў самой прыродзе мовы закладзены асновы асіметрычнага дуалізму моўных адзінак» [1, с. 41]. Адносіны даследчыкаў да тэрміналагічнай сінаніміі неадназначныя. Адны катэгарычна яе адмаўляюць, падкрэсліваючы, што «тое, што звычайна лічыцца тэрміналагічнай сінаніміяй, уяўляе сабой <...> з'яву дублетнасці» [2, с. 61], якая і з'яўляецца з'явай, шкоднай для тэрміналогіі. Іншыя не адмаўляюць існавання сінаніміі ў тэрмінасістэмах і нават упэўнены, што «сінонімы садзейнічаюць <...> больш шматграннай характарыстыцы аб'ектаў <...>. Таму калі сінонімы адсейваюцца, то не толькі таму, што яны сінонімы, а таму, што яны не адпавядаюць патрабаванням якіх-небудзь норм» [3, с. 78].

На стадыі фарміравання нацыянальных тэрміналагічных сістэм (20–30-я гг. XX ст.), калі толькі адбываўся адбор моўнага матэрыялу для намінацыі навуковых паняццяў, існаванне сінанімічных радоў бачылася распрацоўшчыкам тэрміналагічнага фонду з'явай непазбежнай і нават неабходнай: у працэсе функцыянавання некалькіх намінацый правяралася жыццяздольнасць той ці іншай лексемы (*імшывца – тля, ужыткоўнасці – угоддзі, кіндзюк – страўнік, мяшанне – друенне, крышанае зерне – дзерць, саджанцы – флянсы, жыцік – райграс, аранне на зіму – зябленне*) [4].

Для сучасных тэрмінасістэм характэрна тэндэнцыя да ўвядзення кароткага варыянта тэрміна на змену больш інфарматыўным, але не вельмі зручным у выкарыстанні шматкампанентным намінацыям, у сувязі з чым усё большую прадуктыўнасць набывае сінанімічная адпаведнасць «поўная форма тэрміна – кароткая форма тэрміна»: *жывёлагадоўчая ферма – зааферма, васкавое лютэрка – васкавіца, зяблевае ворыва – зябліва, камбінаваныя кармы – камбікармы, агрэгат індывідуальнага даення – АІД і пад.* Трэба адзначыць, што кароткія варыянты тэрмінаў існавалі і на пачатку свядомай тэрмінатворчасці, пра што сведчаць тагачасныя тэрміналагічныя слоўнікі: *аранне ў гранкі – граненне, карчавальная машына – карчавалка, мурожная сенажаць – мурог, падзолістая глеба – падзол* [4]. Ужывальная ў сучаснай тэрміналогіі і дэфінітыўная сінанімія – своеасаблівая семантычная з'ява, калі паняцце выражана самім азначэннем тэрміна: *аблакціроўка – прышчэпліванне збліжэннем, кросбрыдзінг – міжпароднае скрыжжванне* (параўн. *аблакціроўка – спосаб прышчэплівання, пры якім два парасткі злучаюцца без аддзялення іх ад мацярынскіх раслін; кросбрыдзінг – метад развядзення сельскагаспадарчай жывёлы, пры якім скрыжоўваюцца жывёлы розных парод*). Не пазбаўлены сучасныя тэрмінасістэмы і сінаніміі тэрмінаэлементаў, калі ў сінанімічныя адносіны ўступаюць: 1) састаўныя часткі тэрмінаў-кампазітаў (*пярэстаполле – стракатаполле, тарпавоз – сціртавоз*); 2) кампаненты тэрмінаў-словазлучэнняў (*ячэйстасць глебы – порыстасць глебы, запускны перыяд – нядойны перыяд*). Шырокае распаўсюджанне мае і сінанімічная адпаведнасць, пабудаваная па мадэлях «слова – словазлучэнне» ці «словазлучэнне – словазлучэнне» (так званая сінтаксічная сінанімія [5, с. 54]): *буртаванне – складанне ў капцы, бурая бактэрыяльная гніль – слізистая хвароба бульбы, шалёная кароста – свербавая чума, вільгацеёмістасць глебы палявая – адносная вільготнасць глебы*.

З пункту погляду паходжання тэрмінаў у сінанімічныя адносіны ўступаюць наступныя тэрміналагічныя адзінкі: 1) два назоўнікі іншамоўнага паходжання (*інцухт – інбрыдзінг, вібрыёз – кампінабактэрыёз*); 2) два і больш сваямоўныя назоўнікі (*шароўка – абганяанне, акучнік – прапашнік – абганялка*); 3) назоўнікі ўласнага і іншамоўнага паходжання (*адстойванне – седыментацыя, стракаталістасць – альбінізм*).

Такім чынам, для мовы навукі як этапу станаўлення нацыянальных тэрмінасістэм, так і для сучаснага, характэрна асіметрыя, адным з праяўленняў якой з'яўляецца наяўнасць сінанімічных намінацый. І тым не менш, ні адзін з разгледжаных тыпаў сінаніміі не перашкаджае дакладнаму разуменню зместу навуковага паняцця, хоць і парушае асноўнае патрабаванне да тэрміна – патрабаванне кананічнасці. Адзіны тып, што «памяншае ўстойлівасць значэння тэрміна» [6, с. 24], а таму патрабуе абавязковай ліквідацыі – гэта так званая граматычная сінанімія, што праяўляецца ў словаўтваральных элементах: *праполванне – праполка, высаджванне – высадка, дазіраванне – дазіроўка, сушэнне – сушка, замочванне – замочка і пад.*

Літаратура

1. Крыжановская, А. В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / А. В. Крыжановская, Л. А. Си-
моненко. – Киев : Наукова думка, 1987. – 162 с.
2. Толикина, Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина / Е. Н. Толикина // Лингвистические про-
блемы научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 53–67.
3. Кузьмин, Н. П. Нормативная и ненормативная специальная лексика / Н. П. Кузьмин // Лингвистические проблемы
научно-технической терминологии. – М. : Наука, 1970. – С. 68–81.

4. Беларуская навуковая тэрміналогія. Выш. 19. Слоўнік сельскагаспадарчай тэрміналогіі (праект). – Мінск, 1928. – 77 с.

5. Головин, Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высш. школа, 1987. – 103 с.

6. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 157 с.